

Woord vooraf

Marja Clement, Meins G.S. Coetsier en Jurjen Wiersma,
redacteurs

Geen moment verloren is een liber amicorum in de ware betekenis van het woord: een vriendenboek voor Klaas Smelik. Door de vastbeslotenheid van de auteurs van de achttien bijdragen kon dit boek ontstaan.

Wij danken allen die een steentje hebben bijgedragen, en noemen Anne Joué en Eliane Grce van de Protestantse Faculteit in Brussel, collega's van de Universiteit Gent, coördinator Julie Benschop van het Etty Hillesum Onderzoekscentrum (EHOC), het Zeeuws Archief in Middelburg waar het EHOC is gevestigd, en Harald M. Bergmann, de burgemeester van de stad Middelburg, waar Etty Hillesum in 1914 werd geboren.

Bijzonder hulpvaardig was Gerrit Van Oord, een Nederlandse uitgever in Italië, die betrokken is bij de serie *Etty Hillesum Studies*. Hij zette de bundel definitief in de steigers. Uitgeverij Gompel&Svacina was bereid het boek *Geen moment verloren* uit te geven. Zij heeft het project uiterst professioneel aangepakt. Daar zijn wij blij om, zoals wij ook blij zijn het als een fraaie bundel aan de lezers te kunnen aanbieden.

De bijdragen zijn verspreid over drie delen: I. Hebreeuwse Bijbel (tien bijdragen), II. Etty Hillesum (vier bijdragen) en III. Varia (vier bijdragen). Deze delen weerspiegelen de drie pistes waarin akribisch wetenschapsbeoefenaar en productief schrijver Smelik zich graag ophield (en na zijn emeritaat nog ophoudt).

Inleiding

Marja Clement, Meins G.S. Coetsier en Jurjen Wiersma,
redacteurs

Oudtestamenticus en judaïcus Klaas Smelik studeerde Theologie en Semitische Talen, Oude Geschiedenis en Archeologie in Utrecht, Amsterdam en Leiden. Hij promoveerde in 1977 op een proefschrift over koning Saul, *Saul: De voorstelling van Israëls eerste koning in de Masoretische tekst van het Oude Testament*, Amsterdam, P.E.T., 1977. Deze studie omvatte een kritische evaluatie van de Bijbel als historische bron. In globo pleit Smelik voor een herwaardering van de Hebreeuwse Bijbel/het Oude Testament. Als exegeet behoort hij tot de Amsterdamse School, die een reactie was op de historisch-kritische benadering van de Bijbel. Bij het vertalen van Bijbelteksten legt hij de nadruk op het literaire karakter van het Bijbels-Hebreeuws.

Hij werd docent Oude Testament in Utrecht en Amsterdam en in 1990 hoogleraar Hebreeuws, Oudtestamentische Vakken en Judaïca aan de Protestantse Faculteit in Brussel. Daarnaast was hij gasthoogleraar aan het departement Oosterse Talen en Studiën, Faculteit der Letteren van de Katholieke Universiteit Leuven. De relatie tussen kerk en synagoge, in het bijzonder het antijudaïsme, genoot Smeliks bijzondere aandacht. Hierover schreef hij onder meer *Hagar en Sara* en *Antijudaïsme en de Kerk*.

In 1990 werd prof. dr. Klaas A.D. Smelik benoemd tot opvolger van prof. dr. H. Jagersma aan de Universitaire Faculteit voor Protestantse Godgeleerdheid (UFPG) in Brussel. Smelik was vijftien jaar aan de UFPG verbonden, waarvan negen jaar als decaan van de Nederlandstalige afdeling.

Het gezicht van de twee vijgenkorven: De plaats van hoofdstuk 24 binnen het boek Jeremia (1991) was de titel van de rede die Smelik op 24 april 1991 uitsprak bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in Oudtestamentische vakken, Hebreeuws en Judaïca aan de UFPG in Brussel. Hij betoogde dat God in dit hoofdstuk onderscheid maakt tussen twee groepen Judeeërs. 'Zo bezien gaat Jeremia 24 in op het thema van uitverkiezing en verwerping.' In Gods heilshandelen zijn twee bewegingen te ontwaren. Aan de ene kant zien wij de concentratie op de uitverkoren 'rest', waarmee God verder wil; aan de andere kant juist de verbreding van het heil tot het gehele volk.

Als decaan deed hij zich kennen als verbindingsman, bruggenbouwer en verkenner. Hij zag mogelijkheden voor de Faculteit om te participeren in het Erasmusnetwerk van Amsterdam, Edinburgh, Neuchâtel, Straatsburg en Tübingen. In dit verband is een reis naar Tsjechië van 13 tot 17 april 1993 het vermelden waard. Smelik nam er deel aan een theologische conferentie in Noord-Tsjechië die was belegd voor het afscheid van Jan Heller, de hoogleraar Oude Testament. Hij bezocht de Protestantse Theologische Faculteit van de Karelsuniversiteit (vroeger de Comenius-Faculteit) in Praag en sprak met de decaan, professor Troya. Praag wilde, merkte hij, graag contacten met de UFPG, zowel om studenten uit te wisselen als om samen onderzoeksprojecten op te zetten.

Ook ontmoette hij ds. Smetana, de voorzitter van de synode van de protestantse kerken in Tsjechië. Hem viel een parallellie op tussen de geschiedenis en de huidige positie van het protestantisme in Tsjechië en België. Beide landen kenden in de zestiende eeuw belangrijke centra van de reformatie. Deze moesten onder de contra-reformatie zozeer afzien dat het protestantisme in beide landen werd gereduceerd tot een minderheid. Er staat tegenover dat beide kerken een eigen theologische faculteit hebben. Deze helpt hen om zich nationaal en internationaal te profileren en voorkomt dat zij zich isoleren.

Voor prof. Smelik had de reis ook een persoonlijk tintje. Hem bleek dat het voorgeslacht van ds. Smetana in dezelfde tijd Bohemen verliet als zijn eigen familie, namelijk na de nederlaag van de protestanten tegen de Oostenrijkers bij de slag van Wittenberg in 1620. Smeliks familie assimileerde volledig in Nederland, maar de familie van ds. Smetana, die naar Polen was gevlucht, bewaarde haar Tsjechische identiteit en keerde terug naar het vaderland.

Hoogleraar Smelik hield zijn studenten enerzijds bij de les en bracht hen anderzijds bij de tijd. Wat het laatste betreft gaf hij op 23 mei 2003 gevorderde studenten (licentiaat) extra college om hen in te wijden in het gebruik van de computer bij exegetische. Hij nodigde hen bij zich thuis in Antwerpen uit, waarvoor hij netjes toestemming had gevraagd aan en gekregen van de rector.

Smelik had zijn woning in Haarlem opgegeven om directer bij de studenten en de Faculteit betrokken te zijn en zijn taken als decaan beter te kunnen verrichten. Hij was vertrouwd met de theologische faculteit van de Universiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam en merkte dat de saamhorigheid en verantwoordelijkheid onder de studenten in Brussel groter was dan onder hun medestudenten in de eerste twee steden, volgens hem een pluspunt om in Brussel te studeren en te doceren.

Hij streefde naar een onderwijssysteem met twee leerroutes, een voor de meer externe studenten en een voor de meer interne. De laatsten konden een voltijds programma vlot doorlopen, terwijl de eersten de gelegenheid zouden krijgen langer over het vakkenpakket te doen. Daarnaast vond hij dat docent en student moesten waken over de eigen identiteit van de UFPG – het onverbreekelijke tweespan *scientia et ecclesia*, het pluriform protestants karakter, de Vlaams-Nederlands-Europese scopus en een vleugje

francofonie. Het speelt hem niet dat de ‘Hollandse’ stempel op de Faculteit aan slijtage onderhevig was. Hij maakte er de nadagen nog van mee, een geruststelling.

Op 1 oktober 2005 benoemde de Universiteit Gent hem in de vacature prof. dr. Julien Klener voor de vakken Hebreeuws en Jodendom aan de Faculteit der Letteren. In de vakgroep Talen en Culturen van het Nabije Oosten en Noord-Afrika inspireerde hij de studenten met zijn vakkennis, inzet en engagement. Hij was ervan overtuigd dat theologie, letteren en wijsbegeerte een maatschappelijk vak met sociale relevantie zijn en vond dat onderwijs en onderzoek goed samengaan. Je moet dat alleen handig organiseren.

Aan elan ontbrak het hem niet, evenmin aan gemoedelijkheid. Zo besprak de gezellige Hollandse professor ’s middags tijdens de lunch samen met zijn promovendus een proefschrift in wording. Daarbij gaf hij duidelijke aanwijzingen en suggereerde hoe het met de doctorandus na het behalen van het doctoraat verder zou moeten gaan. De professor zelf was steeds een bron van nieuwe inspiratie – een volgend boek, project of artikel. Hij zag het als zijn verantwoordelijkheid de wetenschap ook onder het grote publiek te verspreiden. Het was dan ook geen verrassing dat de universiteitsboekhandel veel werk van zijn hand verkocht.

Professor Smelik werd een begrip in Gent. Iedereen kende de vriendelijke geleerde met zijn vrolijke glimlach en witte baard. Toch waren de tijden niet altijd rooskleurig. Hij worstelde een lange periode met ziekte en gezondheid. Hij zocht in deze tijdspanne creatieve wegen om het onderwijs en zijn colleges te laten doorgaan. Zijn promotiestudent Meins G.S. Coetsier schoot hem indertijd te hulp door de colleges bij de hoogleraar thuis op video op te nemen. De unieke collegefilms werden vervolgens door Coetsier via een groot scherm aan de studenten getoond.

Aan het bruisende, academische leven kwam echter abrupt een einde. Het was een tijd van ingrijpende veranderingen, ook in de universitaire wereld. De Universiteit Gent besloot de leerstoel Jodendom en Hebreeuws tegen het einde van Smeliks loopbaan af te schaffen. Dit tot grote verontwaardiging van de professor zelf en zijn assistenten, die allen plotseling nieuwe wegen moesten inslaan. Ook nu zat Smelik niet bij de pakken neer. Hij zocht naar andere mogelijkheden, verhuisde het Etty Hillesum Onderzoekscentrum (EHOC) naar Middelburg en richtte zich hartstochtelijk op het onderzoek naar het leven en werk van Etty Hillesum.

Als directeur spande hij zich in om Etty Hillesum nationaal en internationaal bekend te maken. Contacten werden gelegd met het University College Roosevelt (UCR), het Roosevelt Study Center (RSC) en de Stichting Synagoge Middelburg. Een website werd ontwikkeld, congressen en symposia werden georganiseerd. Intussen werd de reeks *Etty Hillesum Studies* haast met de regelmaat van de klok gepubliceerd; van 2003 tot 2018 zagen tien boeken het licht. Het EHOC timmerde met een enorme creativiteit aan de weg. Smelik gaf het een duidelijke richting en zette het onderzoek naar Etty Hillesum en haar nagelaten geschriften op de wereldkaart.

En passant besteedt hij veel tijd aan het rekwireren van nieuwe manuscripten en het doen van suggesties voor nieuwe onderwerpen of auteurs. Hij stimuleert mensen tot het schrijven van bijdragen, verzamelt deze en stuurt ze naar de overige redactieleden, meestal met de toevoeging: “Ik heb deze bijdrage meteen geredigeerd, voordat ik hem aan jullie doorstuur”. Hij bedenkt titels, verzamelt illustraties, schrijft een voorwoord, geeft ruchtbaarheid aan de serie, organiseert boekpresentaties op een mooie locatie, zoals de Burgerzaal in het Oude Stadhuis op de Markt in Middelburg, met lezingen, muziek en een receptie. Tevens is hij de initiatiefnemer van de jaarlijkse ‘Etty Hillesum Lezing’, met als doel om het werk en gedachtegoed van Etty Hillesum ook bij een breder publiek onder de aandacht te brengen.

Smelik was en is een harde werker, maar tegelijk, en dat is minstens zo bewonderenswaard, een levensgenieter.